

eller som blir funnet i merket tilstand, bli mottatt med takk av forsøkslederen ved Statens viltundersøkelser, adresse Vollebekk p. å.

Om hiorte og hinde

Denne overskriften er hentet fra boken «*Diur udi Norrig*», som ble utgitt av Peder Claussøn Friis i 1559.

Han beretter her bl. a. at det i 1550 var så mye hjort «søndenfieldtz», at en veidemann fortalte at han i løpet av høst og vinter med bue hadde skutt i alt 150 hjorter og hinder. Disse dyr hadde han flådd og solgt skinnen av, mens en del av kjøttet ikke ble benyttet.

I årene 1560—68 var hjort totalfredet, men vinteren deretter ble «alle Hiorte och Hinde saa drebt och schuden aff en Haab krybschøtere, at —» hjorten ble fullstendig utryddet i to len.

Vi kan følgelig registrere at viltstellet ca. 400 år senere, altså i våre dager, er blitt forbedret; i og med at det om vinteren nå mange steder legges ut høy til hjort og hind som sulter på grunn av store snømengder.

* * *

Denne artikkels overskrift har en spesiell hensikt. Nemlig å feste oppmerksomheten på det gode, gamle norske navnet på hundyret hos hjort, altså HIND.

Ordet HIND er entydig og brukes bare om hundyr hos hjort. Noen steder kaller man hun-hjorter for «simle», andre steder «kolle» eller «ku». Mot disse betegnelser kan innvendes at «simle» det betyr bare én ting, nemlig hundyr av rein. Kolle er i svært mange distrikter betegnelsen på hundyr av elg (dessuten kan jo dette ordet også bety fjell, eller et rømme-fat).

I «Norske dyrenavn» A. Virveldyr, utgitt av «Norsk Zoologisk Forening (bilag til tidsskriftet «*Fauna*» nr. 1, 1961), står HIND nevnt først som betegnelse på hundyr av hjort.

Kan vi ikke da her i Norge bli enige om å kalle hundyr av hjort for HIND?

HAAKON STORØY

Fjellbygda Salen

Ja visst er Salen ei fjellbygd, enda vatnet som har gitt bygda navn, bare ligger 12 meter over Norskehavets nivå. En gang var Salvatnet en fjord som stakk seg inn fra det store hav, en arm av Folla. Eller det var tenkt å bli en havarm, men breskuring og den molobygging den førte med seg, gjorde et mektig vatn av dette tiltenkte anneks til Folla. Nok om det, dette er det geologenes eller glaciologenes sak å utrede. For oss er det nok at Salvatnet ligger her, 12 meter over havet, og i sin totale lengde tre gammel-miler, eller omlag 36 kilometer langt. Den øverste delen er Skrøvdadvatnet, som gjennom «strauman» har samband med sjøve storvatnet.

Salvatnet ligger i Fosnes kommune, denne forunderlige kommune som ble hengende utenfor rammen av kommuneinndelingen fordi ekspertene ikke riktig visste hvor de skulle klemme den inn. Sammen

Ja, ja, gode Haave. Her kjæm historia om Sal'n, men itj på ækt namdalsk, fer de' namdalske måle' kainn ingen skriv, å de' e' bærre få som kainn snakk' de' — å de' e' kul umuli å læssa de'. Æ tænkt æt de' her bræve skoill varra ein prøve på æt de' æ sei e' rætt å rekti.

Fer æt itj de' hællie sjutalet ska' vanvølast kainn æ fertæl æt æ hi skrevvi de' her sakern på sju mærråna ut i frå prinsippe: Veint itj te' pins me' de' du kainn vijnn på i påska — å fer itj å støyt an i mot helgafre'n å almindeli, gammeldags sømmeliheit, e' de' skrevvi frå klåkka fæm om mærran — å te' sju, fer da bynni antageli di døktiasst te' å stå opp, me' å hoill hæg. De' samma hi æ gjort. Sy'in æt de' itj e' tjokk l på maskina, men de' finns itj å oppdriv. Bæste helsing *Haakon Storøy*.

Frodige voller på den eldgamle Straumen gård

Haakon Storøy

med de ytternamdalske kommuner Nærøy, Kolvereid, Foldereid og Gravvik, fikk de den ikke til å stemme — og heller ikke passet den ihop med fjordkommunene Otterøy, Vemundsvik, Klinga og Namsos, som altså ble til Namsos bykommune. Vi kan si at Fosnes var et tankekors for sammenslåingseksperterne — og så lot de den ligge der. Bl. a. med Salen og med hele Olav Duuns store rike der den illkjente Folla er majesteten og totalitær hersker i stormdøgnene som rider tungt innover kystlandet rett ofte.

Fjellbygda Salen har bare de flate innjordene på Mo og Salsnes mellom seg og storhavet, og Olav Duuns vide og ville rike. Men fjellbygd er den fordi den ga sine innvånere fjellbondens kår fra den fjerne fortid av. Hvor lenge det har bodd folk i Salen, på begge sider av det mektige Salvatnet, vet nå ingen. Men en del av gårdene er i alle fall å finne i erkebisp Aslak Bolts jordebok. Å, den erkebisp — han var en stor bokholder på jorden, og til megen glede og rettleiding for senere historieforskere. Og Salen var kirkegods til reformasjonen, som jo skaffet megen herlig eiendom i kongens kasser. Nå ble fjellbygda med et fellesnavn kalt Salsgodset

og gikk meget i handelen mellom de store proprietærer til det i siste halvdel av forrige århundre ble kjøpt av brukseier Albert Collett — Bangdalsbruket — og fremdeles er en del av dette firmas vidstrakte skogeiendommer. Dette for å presisere at hele Salen er en del av en privateiendom og altså ikke turiststrøk i ordets gjengse betydning.

Med at skoger og tømmer ble handelsvare av høy verdi, og treforedling en stor industri i siste halvdel av attenhundrene, kom en ny tid inn over fjellbygda Salen. Hittil hadde folket på gårdene hatt sitt rimelige utkomme av buskap og avdrått, av fjellfiske og fangst. De svære skoger, djupe daler mellom veldige fjellmassiver, mengder av små og store tjøenner og vatn, milelange elver og en spredt bebyggelse, gjorde Salen til et område med store livbergingsmuligheter for den dyktige fjellbonde. Utslåttene var store og fjellgresset næringsrikt. Slåttonna for en salbygg begynte første dagene i juli og sluttet først når nysnøen om hausten krøp ned gjennom liene og nærmet seg fjellslåttenes haustbrune myrer og moer.

Visst hadde fjellbonden, hva enten han satt på erkebispens eller kongens grunn, svære muligheter. Futer og oppbørselsbetjenter tok nødvendig den besværlige reise oppover Salvatnet for å kontrollere om skattleggingen stod i forhold til inntektene, eller så mye over en rimelig andel av inntektene som skattevesenet til alle tider har ønsket det.

Prestene var kanskje mest påpasselige, både når det gjaldt tiende og ilegging av bøter for forsyndelser som ga kirken anledning til å kreve bøter, på deling med kongen, eller alene. En stakkars mann på gården Saksen måtte bøte halve gården for å ha drevet ekteskapeleg utroskap, antakelig i stor målestokk, siden ryktet var gått utenom den avstengte fjellbygda og nådd geistlighetens ører. Halve gården synes hardt — tatt i betraktning at Salen heller ikke den gang kunne by på stort fornøylesliv. Men så ble det.

Ellers satt folket der på sine gårder langs Salvatnet, trygt og sannsynligvis velberget. Uten pågang av påtrengende øvrighetspersoner eller krangleverne naboer. La oss ta de gårdene vi veit av har vært bebodd, idet vi starter fra Salsnes og følger vatnets nordside. Gravvika nærmest Salsnes, senere seter, Hommelvika, som ligger bare en snau halvtimes gang fra enden av fjorden Fjerangen, som

I Kovven. Århundreders historie ligger under mose og lav

Haakon Storøy

skjærer seg inn fra Folla, mellom Smineset og Lund, Mossavika, opptil vår tid setergård, Leisåk, det var to gårder og disse var i bruk til for noen år siden. Nå bare den ene. Straumen, to gårder, begge i bruk fremdeles. På Skrøvstad, ved øverste ende av Skrøvstadvatnet, var det tre svære gårder i forrige århundre, og der var utslåtter og dyrkingsjord i umåtelige vidder. Det kunne uten vansker ha vært lagt en småflyplass på de flate innjordene på Skrøvstad. Nå er de tilplantet med skog. For det er skogen, ikke jorden, som er den store verdi i Salen, som vi skal se senere.

Så på sørsiden av Salvatnet: Sør om Straumen, Eia, eller Eiden. (Herr erkebispens skrivere skrev sirlig i jordeboken «Saxeneide i Salenom».) Her har det alltid vært bare én gård, men på Saksen lenger øst og på den annen side av Sakstjønna, har det alltid vært to gårder, hvorav den enes halvpart, som nevnt, ble gitt i bøter til kirken for den utukt den usalige Johannes bedrev i 1700-tallet, kanskje i nytørket utslått høy — hva vet vi. Sommeren hadde sine gleder også den gang.

Så kommer vi til Hende gård ved enden av Langstrupen, en krocket fjordarm som forener seg med den svære bukta Breivika. Hende var en bra stor gård, men husmannsplassen Hauka på den andre siden av bukta var større. Buskapene på disse gårdene som er nemnt, gikk opp i 14—16 storfe, 3 hester, 30—40 sauer, pluss ungfø, føll og griser. Ikke småtter. Lenger utmed vatnet, på sørsiden, lå Valvika og Heimen, kanskje mer periodisk bebodd, og disse ble heller ikke regnet til gårdene i Salen. På Storøya oppe ved Straumen var det delvis fastboende og delvis ble den brukt som setergård. Det samme gjaldt Kovven, nord for Straumen og Helsåa øst for Straumen.

Nå ja, slik var det i Salen i første halvdel av forrige århundre. Men så kom som sagt den stigende verdi på skog, og dermed en ny tid. Vel var det også tidligere drevet med tømmerhugst og treforedling i selve Salen. Allerede så tidlig som i første halvdel av 1700-tallet fikk daværende eier av Salsgodset kgl. privilegium på drift av sagbruk i Ambudalen, ikke langt fra Hauka og Hende. Produksjonen ble ikke så stor, men privilegiet ble opprettholdt gjennom et hundreår.

Omkring 1860, delvis noe før, fikk de namdalske skogtrakter sin høykonjunktur og dermed innflytting av folk fra mange trakter. Namdalingene, og dermed salbyggene, var ikke drevne skogsfolk og heller ikke fløtere. De var vant til å ta av skogen til husbruk, byggevirke og ved, men å drive skog i mengder på store strekninger og med lange transporter på basveger, elver og vatn, det lå fjernt fra dem og deres arbeidsteknikk. Men det kom døler som kunne den kunsten. Og salbyggene var lette å lære opp. Omstillingen fra det frie veidemanns- og fangstmannslivet til dugelig skogskar har etter alt å dømme gått svært fort. Og dølene giftet seg med ungjentene i Salen og ble salbygger. Her kom de vandrende fra Solør. To brødre som eide en hest i lag og ellers bare hver sin neverkont. De ble bufaste. Den ene gjorde seg tidlig navnsput som frikar ved å klyve opp brattfjellet i Hjalplausvika ved Salvatnet, og opp på fjellet. Lenge før den tid var en mann frosset ihjel her fordi isen ble brutt opp mens han var i land, og han kom seg ikke opp fjellet. Hjelpeløs—hjalplaus, ga vika det dystre navn. Men solungen kløv opp og

Fra Salsnes inn i Salens mektige rike

Haakon Storøy

erholdt av kameratene en flaske franskbrennvin i honorar for bragden.

Her var landskap for personligheter, hva enten de kom utenfra, eller de var av bygdens egen avl. Kristoffer Hende var felespiller av stort format — og kjent bjønnjeger. Da en slagbjønn om hausten brøt seg inn i sauksvea på Hende og slo for fote, grep Kristoffer den alltid ferdigladde bjønnbørsa og sprang i beksvarte natta ut i underbuksa og kløv på smietaket. Ett skott måtte han lite på, og mørkt så det var ikke noe å sjå, men han skjøt etter grylet av bjønningen som slo ned med gavmild labb. Og bjønningen ble liggende. Kristoffer ladde børsa igjen, tok på seg ytterbuksa og ga seg til å flå bjønningen.

Kristine på Saksen, som døde henved hundre år gammel i 1936, var som gjeterjente i 14-årsalderen ute for bjønn mange ganger.

En gang holdt hun i horna på ei kvige, mens bjønningen hadde slått labbene i bakparten på den. Kristine skreik og bjønningen grylte og flekte tenner, men Kristine hadde hørt et gammelt, godt råd mot bjønn. Merkelig nok skulle denne skogens konge ha en sterkt utviklet bluferdighet, og hvis kvinnfolk viste ham «blanke messingen» så skjemtes den, og gikk sin veg. Kristine visste seg ikke annen utveg, hun slapp taket i kviga, drog oppover seg skjørtene og snudde reversen mot bamsen. Og den slapp og slunket skamfull bortover myrjaren og forsvant i skogen.

De store skogsdriftene krevde mange mennesker. Huggere, kjø-rere, lauskarer og kokker. I Jettenlia ved Leisåk var det samlet karer fra mange kanter av landet. Heimlausinger mange av dem — og de feiret den berømte «jula i Jettenlia», som ble navnsput. Karene hadde spleiset på en halv tønne med godt franskbrennvin til jul. Og Salvatnet ble islagt så tidlig at brennvinet kom med hest og slede oppover isen fra Salsnes. Tørste var karene og opplagt på fest. Tønna ble trillet inn på gulvet i skogstua og reist på ende, en av karene slo botnen ut med knyttneven og kokka kom vettskremt med ei «koks» — rund ause — som ble hengt på kanten til felles drikkekopp. Den hang vel ikke i ro lenge om gangen. Festen ble stor og tung — og julemorgen sprang en av karene i bare strømper og underbukse på isen til Leisåk og søkte herberge. De andre klæsplassene hans hang i strimler omkring ham. De hadde slåst om kokka — og han var en av taperne.

En av de mange mindre skogdalene som tar av fra Saksdalen — et bredt dalføre med storskog og veldige dyrkingsvidder, gressvekst som høysommers går til midjen på en vaksen kar — kalles den dag i dag Østendalen. Den er for brattlendt til å bruke hest og tømmer-doning i. En kar som hette Østen og vel var fra Furnes eller Vang — derfra kom mange omkring 1860 — påtak seg å drive ut stortømret i Østendalen alene, uten hest. Han slet og pinset delvis det grove tømret framover på ei løype som han bløytt og gjorde sklie av. Brukseieren var delvis selv på inspeksjon i skogene og kom også oppi denne avdalen, der Østen drog i en diger rotstokk så han lå skinnflat i løypa. «Hvordan går dette da, Østen», sa brukseieren. Østen gløttet så vidt opp, men fortsatte i draget. «Rætt huggustups åt

halvetta, går detta», var hans eneste opplysning til driftsherren. Men dalen fikk navnet Østendalen.

Blant de mange innflyttere var det også jämter. En av dem, Pelle, ble gift med datter til spellmann og bjønnskytter Kristoffer Hende, Else. Pelle mintes heimen i Jämtland, nedi Brunflo noen steds, og ville gjerne tatt seg en tur dit. Han hadde fått seg hest — og han hadde også fått seg kjerring, og begge deler var vel verd å vise fram. Og på vårføret — skare som bar både hest og slede med last — tok han ut med kjerringa og provianten, samt hesteforet på sleden. Og han før fjell-leies, vatn og vidde, heim til Jämtland og synte slekta at han var kommet seg bra borti Norge. Ferieturen hans Pelle ble på nærmere hundre mil, antakelig, fram og tilbake. For Pelle og Else gjorde besøket kort — de bygget egen heim.

Skogdriveren Bredesen hadde tatt på seg å drive ut i de veldige skogteigene i Storengan. Han tenkte seg å bli der en tre-fire vintre. Og dermed bygget han i sentrum av de svære skogmoene der, tok oppover familien og buskapen sin og busette seg der. Og en skroll med skogafolk fulgte etter, delvis med og delvis uten kjerringer. Det ble en liten by inni villmarka. En handelsmann mente at det var grunnlag for hans geskjeft også i Storengan. Han bygget, og fikk hestlass med varer, utelukkende nødvendigheter, selvsagt, utenom brennvinskaggene da, og åpnet sin forretning der inne. Den trengte ikke skilt og ikke annonser i dagspressen.

* * *

I Salen drives i dag et rasjonelt og moderne skogsbruk. Det ypperlige jordsmonnet med sitt mangeartede tilskudd av mineralstoffer gir en tilvekst på skogen som er mellom det høyeste i vårt land. Snau-fjella omkring Salvatnet, gjennomskåret av de dype skogdalene, gir effekt som varmemagasiner, sammen med det svære vatnet som lagrer sommervarmen og hever middeltemperaturen meget. Havet utenfor gjør også sitt. Her er storskogens rike, der alle elementer, vatn, varme, luft og lys samvirker om å skape frodighet.

Stillheten, roen og harmonien er fullkommen. Over de gamles stier i fjellene og gårdene i mellom, er det grodd mose — og kjempe-

trærne som stormen spilte maktfulle koraler i kronene på, er seget overende. Men Helsåa og Migan, Ambudalselv og Hende elva suser så saktelig på sin veg ut i storvatnet, at du blir i stand til å høre stillheten. Meraftafjells bratte panne reiser seg i tross mot Oksvik-fjellas sundrevne og oppsprukne massiv, som spytter fra seg knotter og blokker på ti tonn eller mer, ut i vatnet under.

Slektene har vandret seg trette på de stille stier og de vide fjell. Men arven av deres styrke er igjen. Skolebarna fra Hende gikk for noen år siden over Råfjellet, på tur heim fra skolen på Salsnes. Det blåste og snødde. Guttene, 13 og 12 år gamle, tok sin 10-årige søster i taug mellom seg for ikke å miste henne i snøkovet. Og fram kom de — de ville heim til helgen, og Råfjellet kjente de fra de var så store at de kunne sette fot under seg. Men det kunne gått galt, og det ville gått galt om ikke disse barna hadde arven fra de gamle salbyggers seighet og sindighet i seg.

Gammel grunn og gamle stier. Under mosen ligger runene som forteller om fjellbygda Salen og folket der gjennom hundrer av år. Storfuglen sjoer på kvisten, ørreten og laksen vaker på samme viker i sommerkvelden og elgråkkene går like tette og velbrukte som før. Og freden — freden som vi jakter etter til enhver tid, ja, gjerne kjører oss ihjel på vegene for å nå fram til, den kviler over både det som var og det som er.